

Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

Από τούς πρώτους αιώνες του Χριστιανισμού έως την σημερινή εποχή παρατηρούμε ότι οι προσθέσεις ή αφαιρέσεις ευχών είχαν ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν ποικίλοι λειτουργικοί τύποι, με αποτέλεσμα να έχουμε τις διάφορες Λειτουργίες. Από αυτές κάθε μια φέρει το όνομα ενός Αποστόλου ή γενικότερα εκκλησιαστικού Πατέρα, στον οποίον αποδίδεται και η συγγραφή της συγκεκριμένης Λειτουργίας.

Στο βυζαντινό λειτουργικό τυπικό ανήκουν η Θεία Λειτουργία του Ιωάννου του Χρυσοστόμου, η Θεία Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου και των Προηγιασμένων Δώρων. Όλες οι παραπάνω Θείες Λειτουργίες είχαν ως βάση την Λειτουργία του Ιακώβου του Αδελφοθέου. Στη συνέχεια κάθε μια διαμορφώνει τα δικά της λειτουργικά χαρακτηριστικά και τον τελικό χαρακτήρα τους τον διαμορφώνουν κατά την περίοδο του Βυζαντίου.

Η Θεία Λειτουργία είναι το κυριότερο μυστήριο της Εκκλησίας αφού η σύσταση του έγινε από τον ίδιο τον Ιησού κατά τον Μυστικό Δείπνο στο υπερώον της Ιερουσαλήμ κι επειδή, μέσω αυτού και με τη μετάληψη της Θείας Κοινωνίας, ενώνονται οι πιστοί με τον Θεό.

Η Θεία Λειτουργία σηματοδοτεί τη ζώσα παρουσία του Χριστού εν τω μέσω των πιστών και πραγματώνει την αλήθεια της Εκκλησίας ως Σώμα του Ζώντος Χριστού εις τους αιώνες.

Ο άγιος Νικόλαος Καβάσιλας, ένας από τους μεγάλους Μυστικούς Πατέρες της Ορθόδοξου Εκκλησίας, ερμηνεύοντας το μέγα μυστήριο της Θείας Λειτουργίας τονίζει ότι σκοπός της τελέσεως της είναι ο αγιασμός των πιστών μέσω της Θείας Μεταλήψεως για αυτό και πρέπει να συμμετέχουν στο ποτήριο της Θείας Ευχαριστίας κι όχι να παρίστανται σαν απλοί θεατές του μυστηρίου.

Ο Απόστολος Παύλος διδάσκει ότι εκείνος που ενώνεται με τον Κύριο, γίνεται ένα πνεύμα με Αυτόν (Α' Κορ. 6:17).

Στη Διδαχή των Αποστόλων, που γράφτηκε κατά τα τέλη του α μ.Χ. αιώνας υπάρχουν μερικές λειτουργικές ευχές που συνιστούν τον πυρήνα της Θείας Λειτουργίας εκείνης της περιόδου και στο τέλος των ευχών διαβάζουμε «τοῖς δὲ προφήταις ἐπιτρέπεται εὐχαριστεῖν, ὅσα θέλουσιν» (10, 7).

Είναι χαρακτηριστικό ότι τους πρώτους αιώνες της Εκκλησίας – σε εποχές διωγμών και βασανιστηρίων μέχρι εξοντώσεως – οι πιστοί

κοινωνούσαν καθημερινώς ώστε να ενδυναμούνται και να αντιμετωπίζουν το μαρτύριο.

Έτσι, όταν κατά την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, μετά το Τριήμερο της Καθαράς Δευτέρας, απαγορεύεται η τέλεση της Θείας Λειτουργίας, η Εκκλησία όρισε να τελούνται οι Λειτουργίες των Προηγιασμένων Δώρων ώστε να μεταλαμβάνουν συνεχώς οι πιστοί.

Ας σημειώσουμε εδώ ότι κατά τους πρώτους αιώνες της Εκκλησίας οι πιστοί κοινωνούσαν λαμβάνοντας ανά χείρας τον άρτο της Θείας Ευχαριστίας, ενώ μεταλάμβαναν από το ιερό ποτήριο, όπως κάνουν οι ιερείς έως σήμερα.

Σε όσους δεν μπορούσαν να προσέλθουν για να λάβουν τα Τίμια Δώρα η Θεία Ευχαριστία εστέλλετο δια των διακόνων της εκάστοτε εκκλησίας με τη μορφή μόνον καθαγιασμένου Άρτου εμβαπτισμένου στο Τίμιο Αίμα, όπως κάνουν οι Ρωμαιοκαθολικοί έως σήμερα.

Επειδή όμως παρατηρούνταν περιπτώσεις «λαθροκοινωνίας» αφού μπορούσαν να μεταφέρουν τη Θεία Κοινωνία στα σπίτια, η Εκκλησία αποφάσισε να κοινωνούν οι πιστοί Σώμα και Αίμα Χριστού δια της ιερής Λαβίδας.

Ο καθαγιασμός των Τιμίων Δώρων, η αναίμακτος θυσία που τελείται στη Θεία Ευχαριστία διακηρύσσει τον θάνατο, την Ανάσταση και την Ανάληψη του Ιησού καθώς τα προσφερόμενα δώρα μεταβάλλονται στο ίδιο το Σώμα του Κυρίου και συμβολίζουν την ενσάρκωση Του στον κόσμο, τα θαύματα και τη Διδασκαλία Του.

Το μέρος της Θείας Λειτουργίας που έπεται της αναίμακτου θυσίας συμβολίζει την κάθοδο του Αγίου Πνεύματος στους Αποστόλους, την επιστροφή του πεπτοκότως ανθρώπου στην προπρωτική περίοδο της Χάριτος και την κοινωνία με τον Θεό.

Η λειτουργική διαμόρφωση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας χωρίζεται σε τρία μέρη:

- α) Προσκομιδή ή Πρόθεση των Τιμίων Δώρων,
- β) Λειτουργία των Κατηχουμένων και
- γ) Λειτουργία των Πιστών.

Στο πρώτο μέρος περιλαμβάνονται η προετοιμασία και εισαγωγή των Τιμίων Δώρων και συμβολίζονται τα χρόνια του Χριστού -Λόγου πριν την ενσάρκωσή του.

Ονομάζεται δε αυτό το μέρος της Θείας Λειτουργίας «Προσκομιδή» λόγω του ότι του προετοιμάζονται τα προσκομιζόμενα δώρα για το

Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας επάνω στην κόγχη του Αγίου Βήματος, που ευρίσκεται στα αριστερά της Αγίας Τραπέζης.

Εκεί τοποθετούνται αρχικώς ο άρτος και ο οίνος που προσφέρουν οι πιστοί και αφιερώνονται στον Θεό ως Τίμια Δώρα.

Ο κάθε πιστός που θα θελήσει να προσφέρει δώρα για να τελεσθεί η Θεία Λειτουργία θα πρέπει να έχει καθαρή ψυχή και, σύμφωνα με την Ευαγγελική επιταγή, να έχει συμφιλιωθεί πρώτα με όλους τους συνανθρώπους του, αλλιώς τα δώρα του δεν γίνονται δεκτά. (Ματθ. 5:23 - 24).

Οι πιστοί με τον άρτο και τον οίνο προσφέρουν τα εφόδια της πρόσκαιρης ζωής και ο Χριστός αντιπροσφέρει στο πλήρωμα της Εκκλησίας Του Άρτον Ουράνιον και Ποτήριο Ζωής, την ίδια την αιώνια ζωή.

Αυτό το μέρος τώρα τελείται στην ακολουθία του Όρθρου με αποτέλεσμα να τελείται εκτός αυτού που σήμερα ονομάζουμε Θεία Λειτουργία.

Ακολουθεί ως δεύτερο μέρος η Λειτουργία των Κατηχουμένων που αρχίζει με το «Ευλογημένη η Βασιλεία του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος ...» και τελειώνει μετά το Ευαγγέλιο και τις ευχές των Κατηχουμένων.

Αυτό το μέρος συμβολίζει τη ζωή του Κυρίου μεταξύ της Ενσαρκώσεως και των Παθών. Για αυτόν τον λόγο ψάλλονται οι σχετικοί ύμνοι και διαβάζονται οι ευχές και οι περικοπές του «Αποστόλου» και των Ευαγγελίων.

Από τα Άγια, που ψάλλονται σε αυτό το μέρος της Θείας Λειτουργίας, το πλήρωμα των πιστών μεταβαίνει στα Άγια των Αγίων, κατά τη Λειτουργία των πιστών, και συμβολικά μεταφέρεται από την παρούσα ζωή, στην αιώνιο.

Η ονομασία της Λειτουργίας των κατηχουμένων σήμερα ουσιαστικά εκλείπει, καθώς οι θύρες μετά την προσφώνηση του ιερέως δεν κλείνουν και επαφίεται στην θέληση του κατηχούμενου μέλους – εάν υπάρχει εντός του ναού κατηχούμενο μέλος - η παραμονή του ή όχι κατά τη Θεία Λειτουργία, αν και κάτι τέτοιο δεν επιτρέπεται.

Στο τρίτο και κυριότερο τμήμα τώρα, που είναι η Λειτουργία των Πιστών οι πιστοί βιώνουν τον Μυστικό Δείπνο, τα Πάθη του Κυρίου, την εκ νεκρών ένδοξη Του Ανάσταση και την Ανάληψή του στους ουρανούς.

Αυτό το μέρος της θείας Λειτουργίας είναι και το ουσιωδέστερο διότι περιλαμβάνει το Μέγα μυστήριο της Εκκλησίας που δεν είναι άλλο από τη Θεία Ευχαριστία.

Η Λειτουργία των πιστών ξεκινά με τον Χερουβικό ύμνο και ολοκληρώνεται με την Απόλυση.

Στο ορθόδοξο λειτουργικό τυπικό υπάρχουν διάφοροι λειτουργικοί τύποι που διαμορφώθηκαν κατά τη μακραίωνη λειτουργική πορεία και ζωή της Εκκλησίας.

Με βάση τη Λειτουργία του Αγίου Ιακώβου του Αδελφοθέου, που θεωρείται και η αρχαιότερη και πιο μακροσκελής λειτουργία της Εκκλησίας, διαμορφώθηκαν και οι υπόλοιπες λειτουργίες που τελούνται έως σήμερα στην Ορθόδοξη Εκκλησία, με πιο γνωστή εκείνη του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου.

Η Λειτουργία του Αγίου Ιακώβου επικράτησε να τελείται πλέον μόνον δύο φορές τον χρόνο, την ημέρα μνήμης του Αγίου, στις 23 Οκτωβρίου, καθώς και την Κυριακή μετά τα Χριστούγεννα.

Τόσον η Λειτουργία του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, όσο και η Θεία Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου και εκείνη των Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων, ανήκουν στο Βυζαντινό Τυπικό της Εκκλησίας.

Όλες τους δε αποτελούν επιτομή και σύντμηση της Λειτουργίας του Μεγάλου Βασιλείου, μικρασιατικής Λειτουργίας η οποία είναι η πλέον μεγαλοπρεπής αλλά και η πιο μακροσκελής μετά αυτήν του Αγίου Ιακώβου.

Η Θεία Λειτουργία του Αγίου Ιακώβου του Αδελφοθέου προέρχεται από την τοπική εκκλησία των Ιεροσολύμων και είναι η πλέον μακροσκελής, ενώ η πιο σύντομη είναι εκείνη του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου που είναι της Κωνσταντινουπόλεως και η οποία, εξ' αιτίας ακριβώς της συντομίας της επικράτησε και τελείται καθ' όλην τη διάρκεια του έτους.

Αυτό ήταν πολύ φυσικό διότι με την πάροδο του χρόνου και τη μείωση – έως και εξαφάνιση - των ενθουσιαστικών τάσεων στην Εκκλησία, οι οποίες κυριαρχούσαν τις πρώτες δεκαετίες της ιστορικής πορείας του Χριστιανισμού, δημιουργήθηκε η ανάγκη της συντομεύσεως των ακολουθιών και του λειτουργικού χρόνου.

Σύμφωνα με την εκκλησιαστική παράδοση μάλιστα, ο Μέγας Βασίλειος νήστευσε και προσευχήθηκε για καιρό ζητώντας από τον Κύριο

να του φανερώσει με ποιον τρόπον θα μπορούσε να μειώσει τον μακρό χρόνο τελέσεως της Θείας Λειτουργίας, όπως ήταν το αίτημα των πιστών.

Τότε είδε σε όραμα τον Κύριο με τους Αποστόλους να συλλειτουργούν, τελώντας τη Θεία Λειτουργία του Αγίου Ιακώβου του Αδελφοθέου, αλλά λέγοντας πιο συντετμημένες τις ευχές της.

Ο Άγιος Βασίλειος κατέγραψε, σύμφωνα με την παράδοση της Εκκλησίας, τις ευχές με τον τρόπο με τον οποίον τις εκφωνούσε ο Κύριος κι έτσι συνέθεσε τη δική του Θεία Λειτουργία η οποία τελείται πλέον δέκα φορές ανά έτος.

Ο επίσης Καππαδόκης πνευματικός του αδελφός, Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος ήταν εκείνος που καθιέρωσε τη Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου στην Κωνσταντινούπολη, τη Βασιλεύουσα πόλη, απ' όπου και μεταφέρθηκε στον μεγάλο λιμένα της Αυτοκρατορίας στη βασιλική πόλη της Αλεξανδρείας της Αιγύπτου.

Μαρτυρίες για αυτήν ευρίσκουμε στα πρακτικά της εν Τρούλλω Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου.

Ο Μέγας Βασίλειος

Ο Μέγας Βασίλειος είναι ένας από τούς τρεις Ιεράρχες μας. Γεννήθηκε περί το 330 στη Νεοκαισάρεια του Πόντου και απέθανε την 26η Δεκεμβρίου του 378 στην έδρα της επισκοπής του Καισαρεία της Καππαδοκίας, όπου και κηδεύτηκε την 1η Ιανουαρίου του 379. Υπάρχει δε αρχαία χριστιανική παράδοση, σύμφωνα με την οποία η ετήσια μνήμη ενός αγίου εορτάζεται κατά την επέτειο της εξόδου του από τη ζωή αυτή, η οποία είναι και η γενέθλια ημέρα κάθε πιστού στην αιώνια ζωή. Γι' αυτό και η Ορθόδοξη Εκκλησία εορτάζει την ιερή μνήμη του κλεινού αυτού ιεράρχη της Καισαρείας την 1η Ιανουαρίου κάθε έτους και τελεί προς τιμήν του κατ' αυτή την ημέρα το υπερφυές μυστήριο της θείας Ευχαριστίας με την επ' ονόματι του σωζόμενη Θεία Λειτουργία, η οποία, μαζί με τη φερόμενη ως λειτουργία του ιερού Χρυσοστόμου, αποτελούν τις δύο κύριες λειτουργίες που χρησιμοποιεί στη λατρεία της η Ορθόδοξη Εκκλησία σήμερα.

Στό πρόσωπό του συγκεντρώθηκε πράγματι όλη η σοφία, αλλά και όλη η αγιότητα. Κατά τόν ιερό υμνογράφο έγινε σοφίας εραστής και παιδείας έμπλεως «ου μόνον τής κάτω και πατουμένης, πολλώ μάλλον δέ τής κρείττονος» .

Με όπλα, λοιπόν, την κοσμική αλλά και την πνευματική γνώση και εμπειρία κήρυξε σ' όλο τον κόσμο φρόνημα ένθεον, προέκρινε την προς τον Θεόν συμβίωση και τη μελέτη του θανάτου, κατεκόσμησε τά ήθη τών ανθρώπων, εμβάθυνε στη γνώση και τη φύση των όντων διακηρύσσοντας τη μεγάλη αλήθεια περί του Θεού ως Δημιουργού και προνοητού του σύμπαντος κόσμου.

Ο Μέγας Βασίλειος επίσης στηλίτευσε την πλάνη των ειδώλων μέσα από τη δογματική του διδασκαλία και μας εξεπαίδευσε στο να σεβόμαστε και να τιμάμε την Αγία Τριάδα «ηνωμένην μὲν τή ουσία, διαιρετήν δέ ταίς υποστάσεσιν». Σε ποιμαντικό μάλιστα και κοινωνικό επίπεδο ήταν και είναι για όλους τύπος και υπογραμμός, υπόδειγμα οργάνωσης του φιλανθρωπικού έργου, πρότυπο ποιμένα και πνευματικού ηγέτη.

Η αξία της θ. λειτουργίας του Μ. Βασιλείου

Μία πολύ σημαντική πτυχή του έργου και της προσωπικότητας του θείου αυτού διδασκάλου και φωτοφόρου φωστήρος είναι ότι μεταξύ του τεράστιου συγγραφικού του έργου, δογματικού, ασκητικού, ερμηνευτικού κ.λπ. ανήκει και η θεία Λειτουργία, πού φέρει τό όνομά του. Μύστης των αρρήτων ο ίδιος εικονίζεται συνήθως στην κόγχη του ιερού βήματος μεταξύ άλλων Ιεραρχών, που λειτουργούν κρατώντας στο χέρι του ειλητάριο με κάποια από τις ευχές της θείας Λειτουργίας.

Υπάρχει μια σειρά μαρτυριών, οι οποίες δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία ότι ο Μ. Βασίλειος είναι ο κύριος συντάκτης της επ' ονόματί του σωζόμενης λειτουργίας. Κατ' αρχάς θα πρέπει να θεωρήσουμε ως δεδομένο ότι, όπως και οι άλλες τοπικές Εκκλησίες, έτσι και η Εκκλησία της Καισαρείας είχε και προ του Μ. Βασιλείου έναν τύπο κανονικής λειτουργίας, με τον οποίο τελούσε το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Είναι επίσης γνωστό ότι μέχρι την εποχή αυτή η λειτουργική πράξη της Εκκλησίας στηριζόταν κυρίως στην προφορική παράδοση, γεγονός το οποίο άφηγε στον προεστώτα της λειτουργικής συνάξεως ένα μεγάλο περιθώριο προσωπικής έκφρασης και αυτοσχεδιασμού κατά την από στήθους εκφορά και διατύπωση των λειτουργικών ευχών.

Μάρτυρας αυτής της ρευστότητας της λειτουργικής παράδοσης είναι και ο ίδιος ο Μ. Βασίλειος, ο οποίος ομιλώντας για την εποχή του μας πληροφορεί, ότι όχι μόνο γνωρίζει μια πιο αναπτυγμένη και αποκρυσταλλωμένη από πριν μορφή λειτουργίας, αλλά και ότι

εθριάμβευσεν εν γράμμασιν, ὅτι οἱ προηγούμενες γενεές εν απολυπραγμονήτω και απειρεργάστῳ σιγῇ διεφύλαξαν (Περὶ ἁγίου Πνεύματος 27,66). Σ' αὐτὴ τὴν προσπάθεια διαμόρφωσης και καταγραφῆς τῶν ευχῶν τῆς θείας Λειτουργίας εἶναι ἀδύνατο νὰ φανταστεῖ κανεὶς ὅτι παρέμεινε ἀμέτοχος και ἀπαθῆς ἕνας ποιμένας και θεολόγος τῆς ολκῆς τοῦ Μ. Βασιλείου. Ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγοροῦν ὄχι μόνο τὰ γνωστὰ γενικότερα λειτουργικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ ἱεροῦ πατρὸς, ἀλλὰ και ἡ ὑπ' αὐτοῦ χρῆση τῆς λατρείας στὴν κατὰ τοῦ ἀρειανισμοῦ πολεμικὴ του. Ἐτσι μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ καλύτερα και ἡ μαρτυρία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, ὁ ὁποῖος στὸν ἐπιτάφιο λόγο που ἐξεφώνησε γιὰ τὸν ἀγαπημένο του συμφοιτητὴ και φίλο Βασίλειο, ἀναφέρει ὅτι μεταξὺ τῶν πολλῶν ἐργῶν που τὸν ἀπασχόλησαν, και μάλιστα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ που ἦταν ἀκόμη πρεσβύτερος, ἦσαν ευχῶν διατάξεις (Λόγος 43, 44). Ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες ἐξωτερικὲς μαρτυρίες που ἐπιβεβαιώνουν τὴ γνησιότητα τῆς λειτουργίας αὐτῆς ἰδιαίτερα ἀξιομνημόνευτες εἶναι οἱ ἐξῆς:

α) Ἡ ἀπὸ τὸν 32ο κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου (692) ἐπίκληση τῆς αὐθεντίας τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Βασιλείου στὴν κατάδειξη ὡς ἐσφαλμένης τῆς πράξεως τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας νὰ προσφέρει ἀκράτο οἶνο στὴ θεία Εὐχαριστία.

β) Ἡ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό (750) και τὴν Ζ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (787) ἐπίκληση ὡς ἐπιχειρήματος κατὰ τῶν εἰκονομάχων τοῦ ὅρου ἀντίτυπα τοῦ ἁγίου σώματος και αἵματος τοῦ Χριστοῦ, τὸν ὁποῖο χρησιμοποιεῖ ὁ Μ. Βασίλειος στὴ λειτουργία του γιὰ τὸν ἄρτο και τὸν οἶνο τῆς θείας Εὐχαριστίας πρὶν ἀπὸ τὸν καθαγιασμό τούς (Mansi 13, 265). Και

γ) ἡ ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση ὁμόφωνη ἀπόδοση τῆς ἐν λόγω λειτουργίας στὸν Μ. Βασίλειο, με πρῶτο τὸ περίφημο χειρόγραφο ευχολόγιο τοῦ 8ου-9ου αἰ. (Κωδ. Barberinus gr. 336), που μας διασώζει τὴν ἀρχαιότερη μορφή τῆς λειτουργίας αὐτῆς.

Στὴν ὁμόφωνη αὐτὴ μαρτυρία τῆς παραδόσεως θα πρέπει νὰ προσθέσουμε ἀκόμη και τὴ στενὴ θεολογικὴ και εἰδολογικὴ συγγένεια που παρουσιάζει τὸ κείμενο τῆς ἀναφορᾶς τῆς λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τὰ ὑπόλοιπα ἔργα του. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθ. Ι. Φουντούλης, θεολογικὲς ἰδέες και προσφιλεῖς ἐκφράσεις τοῦ Μ. Βασιλείου, φραστικὲς ὁμοιότητες και ταυτότητα ορολογίας, γνώση και χρῆση τῆς Γραφῆς ἀνάλογη στα λοιπὰ ἔργα τοῦ Βασιλείου, ἐμμονὴ σε ὀρισμένα καθαρὰ βασιλειανὰ θεολογικὰ σχήματα, ὅπως ἡ ἔξαρση τοῦ

ακατάληπτου του Θεού, του μεγαλείου της αγαθότητας του, η σαφής τριαδολογική και πνευματική διδασκαλία του, ο τονισμός της παρουσίας του Θεού και του έργου της θείας οικονομίας, η περί αγγέλων και φυλάκων αγγέλων διδασκαλία, η προβολή του γνωστικού στοιχείου στο απολυτρωτικό έργο του Χριστού και πολλά άλλα συναφή στοιχεία είναι αδιαμφισβήτητα εσωτερικά τεκμήρια που μας πείθουν ότι η χαρακτηριζόμενη ως η πλέον μεγαλήγορος, θεολογική και χριστολογική αυτή αναφορά δεν μπορεί να είναι έργο καμιάς άλλης προσωπικότητας της εποχής αυτής, παρά μόνον του λαμπρού αυτού επισκόπου της Καισαρείας.

Κάτω από το φως των ανωτέρω γίνεται κατανοητό γιατί η λειτουργία του Μ. Βασιλείου αποτέλεσε την κύρια και επίσημη λειτουργία της βυζαντινής Εκκλησίας, τουλάχιστον μέχρι το 10ο αι., σε αντίθεση με τη λειτουργία του ιερού Χρυσοστόμου, η οποία είχε ως τότε ένα δευτερεύοντα χαρακτήρα και ετελείτο μόνο τις καθημερινές. Από την εποχή όμως αυτή και εξής συντελείται μια προοδευτική αντιστροφή της παραδεδομένης τάξης, η οποία κατά μία, μη αποδεκτή σήμερα επιστημονικά, αντίληψη οφειλόταν σε ποιμαντικούς λόγους, Ότι, δηλαδή, δήθεν για λόγους συντομίας, επικράτησε η λειτουργία του ιερού Χρυσοστόμου, ως επιτομή της λειτουργίας του Μ. Βασιλείου. Η αλήθεια είναι ότι στην εξέλιξη αυτή συνετέλεσε κατ' αρχάς η παρεμβατική πολιτική των Βυζαντινών αυτοκρατόρων στα πράγματα της Εκκλησίας, που στη συγκεκριμένη περίπτωση βοήθησε στην ανάδειξη της εντόπιας πλέον λειτουργίας του ιερού Χρυσοστόμου, ως αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως.

Ταυτόχρονα ο εν τω μεταξύ κυριαρχήσας τρόπος μυστικής ανάγνωσης των ευχών της λειτουργίας δεν ευνοούσε τη χρήση ενός εκτενούς και βαθύνου κειμένου, όπως η αναφορά του Μ. Βασιλείου. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν ό,τι ισχύει και σήμερα: η μεν λειτουργία του ιερού Χρυσοστόμου να αποτελεί πλέον την κύρια και συνήθη λειτουργία της Ορθόδοξου Εκκλησίας, η δε λειτουργία του Μ. Βασιλείου να θεωρείται ως η επίσημη λειτουργία της, τελούμενη κατά τις κάτωθι δέκα ημέρες του εκκλησιαστικού έτους:

α) Την 1η Ιανουαρίου, επέτειο ημέρα της κοιμήσεως (ταφής) του αγίου, κατά την οποία και τιμάται, όπως προαναφέραμε, η μνήμη του στην Ορθόδοξη Εκκλησία.

β) Τις πέντε Κυριακές των Νηστειών της Μ. Τεσσαρακοστής, όχι για το λόγο ότι η λειτουργία αυτή έχει πένθιμο χαρακτήρα, όπως κακώς

νομίζουν μερικοί, αλλά διότι στις επίσημες ημέρες του εκκλησιαστικού έτους διατηρήθηκαν τα αρχαιότερα στοιχεία της χριστιανικής λατρείας.

γ) Τη Μ. Πέμπτη σε τελετουργική συνάρθρωση με τον εσπερινό της ημέρας, αφού κατ' αυτήν η Εκκλησία εορτάζει την υπό του Κυρίου ίδρυση του μυστηρίου της θείας Ευχαριστίας τη νύχτα του Μυστικού Δείπνου.

δ) Τις παραμονές των τριών μεγάλων δεσποτικών εορτών Πάσχα, Χριστουγέννων και Θεοφανίων κατά την τάξη της παννύχιας προσευχής της αρχαίας Εκκλησίας, στο πλαίσιο της οποίας γινόταν πανηγυρικά και η βάπτιση των κατηχουμένων.

Συμπερασματικά η Βυζαντινή λειτουργία του Μ. Βασιλείου αποτελεί σήμερα τη μεγάλη και επίσημη ευχαριστιακή προσευχή της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας, που αναδεικνύει το συγγραφέα της ως το λειτουργικότερο των πατέρων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, αφού το όνομα του συνδέεται με τη συγγραφή και πολλών άλλων λειτουργικών κειμένων, τόσο του βυζαντινού τύπου όσο και των άλλων λειτουργικών οικογενειών. Επ' αυτού είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι η λειτουργία του αποτέλεσε την κύρια πηγή έμπνευσης για τη διαμόρφωση και μιας από τις τέσσερις ευχαριστιακές αναφορές, που χρησιμοποιεί η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, μετά τη Β Βατικανή Σύνοδο, για την τέλεση της θείας Ευχαριστίας. Γι' αυτό και η ιερή μορφή του εικονίζεται πάντοτε στη μεγάλη αψίδα του Ιερού Βήματος να λιτανεύει μαζί με τους άλλους λειτουργικούς πατέρες και να κανοναρχεί τον ύμνο της παγκόσμιας δοξολογίας, που άγγελοι και άνθρωποι ψάλλουν ενώπιον του θρόνου του Θεού.

Έτσι η μεγαλειώδης αυτή προσευχή της ενώπιον της Αγίας Τραπέζης συναγμένης Εκκλησίας αρχίζει με τις δύο λεγόμενες ευχές των πιστών, όπου με έντονη εξομολογητική διάθεση δηλώνεται η ανθρώπινη αδυναμία και εκζητείται η δια του αγίου Πνεύματος ενδυνάμωση των λατρευόντων, καθ' ότι «Συ εί ό ενεργών τα πάντα εν πάσι».

Στη συνέχεια, και κατά την ανάγνωση της ευχής της Προσκομιδής που ακολουθεί, ο λειτουργός, ως ο προεξάρχων της ευχαριστιακής συνάψεως, έχει ήδη αποθέσει τα υπό των πιστών προσφερθέντα δώρα πάνω στην Αγία Τράπεζα. Και συναισθανόμενος ότι όλα όσα πρόκειται να ακολουθήσουν υπερβαίνουν το εγώ της πεπερασμένης ανθρώπινης δυνατότητας, εγκαταλείπεται με εμπιστοσύνη στο Συ του πανσθενουργού Θεού. Και Τον παρακαλεί με τον ίδιο τρόπο που δέχτηκε τις ατελείς θυσίες της Π. Διαθήκης και την αληθινή λατρεία της Καινής, να δεχθεί

και τα δώρα, που αυτή τη στιγμή προσφέρονται με τα δικά του ανάξια χέρια. Διότι, συ εί, λέγει, ο κτίσας ημάς και άγαγών εις την ζωήν ταύτην, ό υποδείξας ημάς οδούς εις σωτηρίαν, ό χαρισάμενος ημίν ουρανίων μυστηρίων άποκάλυψιν... ό θέμενος ημάς εις την διακονίαν ταύτην εν τη δυνάμει του Πνεύματος σου του αγίου.

Ο ασπασμός της αγάπης και η ομολογία πίστεως στην Τριαδική θεότητα που ακολουθούν, αποτελούν μια ύστατη προσπάθεια ανασύνταξης του λαού του Θεού στην ανηφορική πορεία του προς την υψηλή πνευματική κορυφή του υπερώου της Σιών, όπου τον αναμένει ο θείος γνόφος. Ο μυσταγωγικός λόγος του Μ. Βασιλείου απάρχεται εδώ της αγίας αναφοράς με μια μεγαλειώδη εξύμνηση του μυστηρίου της Τριαδικής θεότητας: του παντοκράτορα και δημιουργού των όλων άναρχου Πατρός, του οποίου εικόν και σφραγίς ισότυπος είναι ο Υιός και Λόγος του Θεού, παρ' ου το Πνεύμα το άγιον εξεφάνη... η ζωοποιός δύναμις, η πηγή του αγιασμού. Σ' αυτή την παγκόσμια εξύμνηση του θείου μεγαλείου, που αποτελεί το ακατάπαυστο έργο των επουρανίων δυνάμεων, καλείται τώρα να συμμετάσχει και ο αμαρτωλός άνθρωπος, θαρρώντας σ' όλα, όσα εν Χριστώ επετέλεσε η θεία οικονομία για τη σωτηρία του παραπεσόντος: κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν Θεού δημιουργία του ανθρώπου, νόμος και προφήτες της Π. Διαθήκης, θεία ενανθρώπιση, ζωηφόρος θάνατος και εκ νεκρών ανάσταση, ανάληψη στους ουρανούς και ένδοξη δεύτερη παρουσία.

Στη θαυμάσια ευχή της Αναφοράς από τη Θεία Λειτουργία του Μ. Βασιλείου η οποία διαβάζεται λίγο πριν από τον καθαγιασμό των Τιμίων Δώρων, και μεταξύ των άλλων, συναντάμε και τις εξής φράσεις: «Οὐκ ἔστι μέτρον τῆ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς άγιωσύνης σου», «οἰκονομῶν αὐτῶ τήν ἐκ παλιγγενεσίας σωτηρίαν», «διά σπλάγχνα ἐλέους σου», «ἐκένωσεν ἑαυτόν, μορφῆν δούλου λαβών, σύμμορφος γενόμενος τῶ σώματι τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, ἵνα ἡμᾶς συμμόρφους ποιήσῃ τῆς εἰκόνος τῆς δόξης αὐτοῦ».

Σ' ολόκληρη την ευχή γίνεται αναφορά στη δημιουργία του ανθρώπου από τον Θεό, στην πτώση του πρώτου, στη θεία ενανθρώπιση, στη Σταύρωση και Ανάσταση του Χριστού. Εκείνο βέβαια που αξίζει να σημειωθεί, είναι πως ο Θεός διά του απείρου ελέους Του οικονόμησε ώστε ο άνθρωπος να «μπει ξανά στο παιχνίδι» και να αποκτήσει και πάλι την ευκαιρία ώστε να γίνει χαρισματικά θεός. Ο Μ. Βασίλειος τονίζει emphaticά σε όλη την ευχή, λέξεις δηλωτικές της αγάπης του Θεού (έλεος,

οικονομία, σωτηρία, ταπείνωση, σύμμορφος κ.τ.λ.). Όχι όμως μιας κάποιας αγάπης, συναισθηματικής ή ιδεολογικής, που εκλαμβάνεται ως ηθική ιδιότητα του Θεού, αλλά της αγάπης που είναι ο Θεός (Α. Ιω. 4,16).

Όλα δίνονται ως δωρεά από τον Θεό. Αυτό όμως, η δυτική θεολογική σκέψη δεν μπορούσε να το κατανοήσει. Πόσο δε μάλλον να το βιώσει. Ο ιερός Αυγουστίνος πρώτος χρησιμοποιεί τον όρο «δικαίωση» με δικαιοκρινικό πνεύμα και εννοεί το προπατορικό αμάρτημα ως παράβαση. Αυτό δεν υπάρχει στην Ανατολή. Αν άκουγε ο Άνσελμος πως ο Θεός δεν τιμωρεί τον άνθρωπο και ως φιλόανθρωπος τον ελεεί, θα μας έλεγε, τι είναι αυτά που λέτε; Είστε με τα καλά σας; Ο άνθρωπος πρέπει να πληρώσει για την αμαρτία, για την κατάπτωση του. Πρέπει να του επιβληθεί ποινή. Αυτή θα ήταν η αντίδραση του. Κι ο Λούθηρος ως συνεχιστής της ανσέλμειας θεολογικής σκέψης περί «ικανοποίησης της θείας δικαιοσύνης», σε σκληρή γλώσσα θα κήρυττε πως «κάποιος πρέπει να τσακιστεί από την οργή του Θεού». Αυτό βέβαια, αναλαμβάνει να το κάνει ο Υιός του Θεού.

Ο κόσμος σήμερα φοβάται. Όσοι έχουν μία καλή σχέση με τα πράγματα της εκκλησίας, είτε θα γνωρίζουν την αλήθεια των πραγμάτων και την ομορφιά που απορρέει από το πνεύμα του νόμου, είτε θα εμμένουν στο γράμμα του νόμου και θα σκορπούν παντού ενοχές, δείχνοντας όμως στην ουσία, κι εδώ συντελείται το έγκλημα, έναν Θεό ανέραστο, έναν Θεό έρμαιο των ανθρωπίνων απωθημένων, εν τέλει έναν Θεό που δημιουργήθηκε κατ' εικόνα ανθρώπου. Κι αυτό είναι πράγματι φοβερό. Κι έρχεται ο Νίτσε στο σημείο αυτό και μιλάει, πολύ σωστά για τη θεοκτονία που συντελείται, όταν ο άνθρωπος βλέπει τον Θεό ως ιδέα και όχι ως πρόσωπο, ως αγάπη!

Οι άνθρωποι σήμερα φοβούνται να ρωτήσουν ακόμη κι έναν κληρικό μία ερώτηση, που πιστεύουν πως η απάντηση της θα τους επιβάλλει μία ποινή και πως για να εξιλεωθούν, θα πρέπει να πληρώσουν γι' αυτό. Ο Θεός δεν είναι δικαστής. Δεν ήρθε για να κρίνει αλλά για να σώσει τον κόσμο. Ήρθε για να κάνει την έκπληξη. Ακόμη και να ανατρέψει ευχάριστα τα δεδομένα, αν λάβουμε υπόψη μας τον μεταφυσικό οπτιμισμό του Γρηγορίου Νύσσης. Όχι όμως για να δημιουργήσει τύψεις και ενοχές στους ανθρώπους. Ο Χριστός δεν καταδικάζει κανέναν, δεν διώχνει κανέναν, δεν αποστρέφει το βλέμμα Του από κανέναν. Δεν δημιουργεί στον άνθρωπο ενοχικά σύνδρομα.

Οι Πατέρες της εκκλησίας σε κανένα τους κείμενο δεν λένε, θα πληρώσεις και θα πας στην κόλαση ή η αμαρτία σου αυτή επισύρει την τάδε ποινή κ.ο.κ. Το πνεύμα του Ευαγγελίου και των Πατέρων, διακρίνεται για την αρχοντική του αγάπη, το άπειρο έλεος του Θεού και την ευγενική διάκριση. Δεν υπάρχουν για τον Θεό καταδικασμένοι και σεσωσμένοι. Για τον Θεό, σύμφωνα πάντα με τον ευαγγελικό και πατερικό λόγο, υπάρχει μετανοημένοι. Αν καθίσουμε και εξηγήσουμε τη σχέση Θεού - ανθρώπου όπως ο Άνσελμος, ο Λούθηρος, ο Ακινάτης, αλλοιώνουμε το πρόσωπο του Θεού. Όλοι οι ψαλμοί του Δαβίδ, τα κείμενα του Μαξίμου Ομολογητού που μιλάει για την αγάπη στα «Κεφάλαια περί Αγάπης», του Μ. Αθανασίου που μιλάει για το έλεος και την αγάπη του Θεού στο «Περί ενανθρώπισης» κ.τ.λ. εμπνέονται από την φιλανθρωπία του Θεού. Στην ευχή της Αναφοράς του Μ. Βασιλείου, ο Θεός συναντιέται με τον άνθρωπο που αρνήθηκε τον Θεό. Μία συνάντηση απροϋπόθετη και πολλές φορές ανερμήνευτη.

Η Δύση, δυστυχώς, ερμήνευσε την ενανθρώπιση Του, τα πάθη Του, με αμιγώς φιλοσοφικό τρόπο. Στο δυτικό πνεύμα εισήλθε η νομική αντίληψη περί Θεού, ο Θεός της αγάπης αντικαταστάθηκε από έναν Θεό τιμωρό που επιβάλλει ποινές. Δεν υπάρχει πνεύμα συγκατάβασης, φιλανθρωπίας και οικονομίας στον Λούθηρο ή στον Άνσελμο. Ο άνθρωπος, σύμφωνα με το δυτικό πνεύμα, σώζεται μέσα από τα καλά έργα, στηριζόμενος στην πίστη στον Θεό, και για τις αμαρτίες του πρέπει οπωσδήποτε να πληρώσει.

Στην Ανατολή, τα πράγματα είναι διαφορετικά (αν και το προτεσταντικό πνεύμα έχει παρεισφρήσει κι εδώ). Ο Μ. Βασίλειος στην ευχή της Αναφοράς ξετυλίγει μέσα σε λίγες σειρές το σχέδιο της οικονομίας του Θεού που δίνει ως δωρεά το έλεος Του στον κάθε άνθρωπο, χωρίς όρους, κριτήρια και προϋποθέσεις. Αυτός ο Θεός είναι ένα «κατάλυμα των ανθρωπίνων ερώτων» όπως θα γράψει ο Νικόλαος Καβάσιλας.

Με την εξιστόρηση του μυστικού του Κυρίου Δείπνου και την υπόμνηση της τελευταίας του εντολής για την ανάμνησή του, που ακολουθεί, η ιερή μυσταγωγία φτάνει πλέον στην κορυφαία της στιγμή. Διότι τα δώρα του άρτου και του οίνου, που ήδη προσκόμισε η Εκκλησία ως ιερά αντίτυπα και υπομνήματα του αγίου σώματος και αίματος του Χριστού, πρόκειται τώρα με την επενέργεια του αγίου Πνεύματος να αναδειχθούν σε πραγματικό σώμα και αίμα Χριστού, κατά χάριν μέλη του

οποίου αποτελούν και όσοι μεταλαμβάνουν απ' αυτά. Αυτή δ' ακριβώς η αγιοπνευματική ενότητα, η εις ενός Πνεύματος αγίου κοινωνία, όπως λέγει χαρακτηριστικά ο Μ. Βασίλειος, είναι αυτή που χαλκεύει και την εσώτερη ενότητα του σώματος της Εκκλησίας.

Πρόκειται για την ίδια εμπειρία της ευχαριστιακής ενότητας του εκκλησιαστικού σώματος, που έχει η Ορθόδοξη Εκκλησία από την εποχή του θεοφόρου Ιγνατίου ως την εποχή του ιερού Καβάσιλα και αποτελεί τη βάση και της σύγχρονης ευχαριστιακής εκκλησιολογίας.

Κάτω από το φως των ανωτέρω κατανοεί κανείς καλύτερα γιατί η θεήγορος αυτή ευχαριστιακή προσευχή, όπως τη διατύπωσε η εμπνευσμένη γραφίδα του Μ. Βασιλείου, αποτελεί ως σήμερα την πιο επίσημη λειτουργική προσευχή της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Διότι ακριβώς εκφράζει κατά ένα μοναδικό και ανεπανάληπτο τρόπο την αγάπη του Θεού, που χωρίς όρους και όρια αγκαλιάζει ολόκληρο τον κόσμο και περιέχει αιτήματα για κάθε κατηγορία ανθρώπων: για ζώντες και κεκοιμημένους, κληρικούς και λαϊκούς, εγγάμους και αγάμους, ασκητές και κοσμικούς, άνδρες και γυναίκες, πρεσβύτερους και νεότερους, άρχοντες και αρχόμενους, δικαίους και αμαρτωλούς, πλούσιους και πένητες, υγιείς και ασθενείς... Αυτός τοις πάσι τα πάντα γενού, λέγει ανακεφαλαιωτικά, ό είδώς έκαστον κάί το αίτημα αυτού, οίκον και την χρείαν αυτού... Την σήν είρήνην και την σήν αγάπην χάρισαι ήμίν, Κύριε, ό Θεός ημών πάντα γαρ άπέδωκας ημίν.

Ο Μέγας Βασίλειος εκτός από τις αλλαγές που έκανε στις προϋπάρχουσες λειτουργικές ευχές, προσέθεσε και κάποιες νέες δικές του με βαθύ θεολογικό περιεχόμενο. Συγκεκριμένα στην Οπισθάμβωνο ευχή που απαγγέλλει εκφώνως ο ιερέας ενώπιον της εικόνας του Χριστού με το πέρας της Θείας Ευχαριστίας, στη Θ. Λειτουργία του Μ. Βασιλείου, ο Κύριος ονομάζεται «ό μόσχος ό άμωμος, ό μη δεχόμενος άμαρτίας ζυγόν και τυθείς δι' ήμᾶς έκών».

Δηλαδή γίνεται αναφορά στον θυόμενο Κύριο, ο οποίος θυσιάσθηκε για τις αμαρτίες των ανθρώπων, ώστε με τη θυσία Του, να σώσει όλη την οικουμένη.

Επίσης, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά του Μ. Βασιλείου στις προϋποθέσεις που πρέπει να έχει ο κάθε πιστός για να συμμετάσχει στο μυστήριο της θείας κοινωνίας, υπογραμμίζοντας ότι «η πίστη της ψυχής», αποτελεί «τη διάθεση και την προετοιμασία που πρέπει να έχει ο μεταλαμβάνων του Σώματος και του Αίματος του Κυρίου».

Προκειμένου, τώρα, να καλυφθεί από τον χορό των ιεροψαλτών ο χρόνος κατά τον οποίον διαβάζονται οι ευχές του Μεγάλου Βασιλείου από τον ιερέα, αντικαθίσταται το «Ἄξιον Ἑστί» από το «Ἐπὶ Σοὶ χαίρει Κεχαριτωμένη» ενώ τα λεγόμενα «παπαδικά μέλη» ψάλλονται αργά.

Εδώ σημειώνουμε και την εξής λειτουργική ιδιορρυθμία: η Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου ονομάζεται και «Ἐσπερινή Θεία Λειτουργία» όταν τελείται την παραμονή των Χριστουγέννων και των Θεοφανείων, καθώς και τη Μεγάλη Πέμπτη και το Μεγάλο Σάββατο διότι προηγείται αυτής ο εσπερινός της επομένης ημέρας και όχι ο Ὅρθρος.

Την σπουδαιότητά του ως λειτουργικού αγίου Βασιλείου του Μεγάλου επιβεβαιώνει και ο σοφός υμνογράφος, με τον ύμνο του οποίου περατώνουμε και το κείμενό μας αυτό για τον Καππαδόκη Μέγα Βασίλειο και τη θεία Λειτουργία του:

«Ἐνδον ἐπουρανίου Ναοῦ, ὡς Ἱεράρχης Ἱερὸς προσεχώρησας, τὴν προᾶξιν καὶ θεωρίαν, τὰς τῆς σοφίας ἀρχάς, ὡς στολὴν ἀγίαν περικείμενος, καὶ νῦν εἰς τὸ ἄνω, θυσιαστήριον Ὅσιε, ἱερατεύων, καὶ Θεῷ παριστάμενος, καὶ τὴν αὔλον, λειτουργίαν τελούμενος· μέμνησο συμπαθέστατε, παμμάκαρ Βασίλειε, τῶν ἐκτελούντων τὴν μνήμην, τὴν Ἱερὰν σου καὶ πάντιμον, Χριστὸν ἱκετεύων, τὸν παρέχοντα τῷ κόσμῳ, τὸ μέγα ἔλεος.».